

ראשי פרקים

עמודים	נושא
2	מבוא
3	א. סקירת הספרות
	1. מבנה ההזדמנויות הפוליטיות
4	2. מאפייני התנועות הסביבתיות ומבנה ההזדמנויות הפוליטיות למחאה סביבתית
6	3. ארגוני הסביבה בישראל: התפתחות ומאפיינים
7	ב. חקר המקרה: ניתוח מבנה ההזדמנויות של "שומרי החומה"
10	סיכום
11-13	ביבליוגרפיה

מבוא

החלטת הממשלה להפעיל את אסדת הגז לוייתן מול חוף דור הניעה אזרחים להתארגן לפעולה קולקטיבית ודחופה בטענה לסיכונים בריאותיים, סביבתיים ובטיחותיים, ובדרישה לשנות את החלטת הממשלה: להעביר את האסדה ללב הים, לוודא שהפקת גז טבעי (מזהם ובעל סכנות בריאותיות, בטיחותיות וביטחוניות) יעשה באופן אחראי וכחלק ממדיניות שמירת הסביבה והבריאות ולפעול אסטרטגית למניעת משבר האקלים הגלובלי. עם השנים נוספו התנגדויות נוספות לסדרי העדיפות של המשרד והמחאה התרחבה לנושאים מגוונים.

עמותת "שומרי החומות" הצעירה (הוקמה ב 2018) נאבקה בפרויקט לוייתן מול חוף דור, במטרה להגן על בריאות הציבור ולצמצם את משבר האקלים. היא פועלת במרחב שמרחב פוליטי מאפשר, לאחר פעילות רבת שנים של ארגוני הסביבה ולאחר שביטויי משבר האקלים העולמי, בשנים האחרונות, שינו את מבנה ההזדמנויות העומדות בפני ארגוני סביבה ברמה הגלובלית וברמה המקומית.

נדמה היה שהמודעות הגבוהה לסכנות לבריאות הציבור ולחוסן הלאומי של המדינות תניע את הממשלות בעולם להוביל מדיניות סביבתית משמעותית, אבל תוצאות ועידת גלוגו (2022) הוכיחו שהמרחק בין רטוריקה לפרקטיקה בנושאי סביבה, עדיין גדול. הבעיה העולה מפער זה, מגיעה גם לפתחה של מדינת ישראל, כאשר מצד אחד, מבנה ההזדמנויות בה פתוח ומאפשר שיתוף פעולה עם ארגוני סביבה, כמו "שומרי החומות", ומצד שני, אלמנטים במבנה ההזדמנויות (כמו חוסר יציבות שלטונית) מונע יישום החלטות ממשלתיות חיוביות.

תיאור זה מעלה את השאלה: מה הם הגורמים שהובילו לצמיחתה של תנועת שומרי הבית ולמחאת הגז? כאשר הטענה היא: תחושת דחיפות להגן על נושאי סביבה ובריאות ולבקר את סדרי העדיפויות של המדינה, מעודדים פעולה קולקטיבית: המקרה של "שומרי הבית".

בעבודה זאת אבחן את גישת מבנה ההזדמנויות, המסבירה את הגורמים במסגרתם פועלות תנועות חברתיות ואת מבנה ההזדמנויות העומד בפני תנועות סביבתיות. אציג את השינוי בתרבות הפוליטית וביחס המדינה לסוגיית הסביבה לאורך השנים ואבחן את דפוסי האקטיביזם הסביבתי. בחקר המקרה, אתאר את התפתחות התנועות הסביבתיות בישראל, אבחן את התנהלות "שומרי החומות" בהתייחס לכל אחד מהקריטריונים לניתוח מבנה ההזדמנויות הפוליטיות ואנתח את ממדי ההצלחה של התנועה.

א. סקירת הספרות

1. מבנה ההזדמנויות הפוליטיות

בניתוח תנועות חברתיות נמצא שגישת התהליך הפוליטי היא פרדיגמה שלטת, במסגרתה נתפסת תפיסת מבנה ההזדמנויות כבסיסית לחקר תנועות חברתיות (Giugni, 2009). מבנה ההזדמנויות של תנועה חברתית מציע שיכולת תנועות חברתיות להתפתח, לצמוח ולהצליח תלוייה בהזדמנויות הפוליטיות שהסביבה הפוליטית עשויה להציע בעיתוי ובנקודת זמן ספציפיים: סביבה מאפשרת או חוסמת, מעודדת או מדכאה, מספקת מרחב פעולה או מונעת. השפעת סביבה זאת על האזרחים משפיעה על המוטיבציה שלהם לפעולה קולקטיבית ועל פוטנציאל התנועה החברתית להצליח. מבנה ההזדמנויות הפוליטיות נתפס בספרות המקצועית כמפתח להבנת ההשפעה של פעולה קולקטיבית על מדיניות ציבורית, היות ומאפשר לבחון את האינטראקציה, בין המדינה לתנועות החברתיות הפועלות לשינוי המדיניות, על רקע הסביבה בה הם פועלים (Meyer, 2003).

הסביבה קובעת את ההרכב של משאבים הסדרים, מוסדיים ותקדימים היסטוריים, בעיתוי ונסיבות ייחודיים, ומשפיעה על דפוס הפעולה של התנועה; כאשר מבנה הזדמנויות פתוח מאפשר נגישות ומזמין אסטרטגיה של שתוי"פ בין התנועה לשלטון, ומבנה הזדמנויות סגור וחוסר נגישות, מעודד אסטרטגיה של עימות (Kitschelt, 1996).

קיטשצלט (Kitschelt, 1994) מפרט את מאפייני המבנה הפתוח והסגור, במסגרתם התנועה יכולה לפעול; לתפיסתו, מבנה הזדמנויות פוליטיות מתקיים בהרכב ייחודי של משאבים, הסדרים מוסדיים ותקדימיים היסטוריים לגיוס חברתי, באופן שמקל על התפתחות תנועות חברתיות במקרים מסוימים ומעכבים אותם במקרים אחרים. על פי תאוריה זאת הפעולה הקולקטיבית מתפתחת במבנה הזדמנויות פתוח – כאשר במרחב הפוליטי יש ביזור פוליטי וקיימת נגישות לחברה האזרחית, באופן המזמין אסטרטגיה של הטמעה ושיתוף פעולה. הפעולה הקולקטיבית מתפתחת גם במבנה הזדמנויות סגור – בו המדינה חסונה (ריכוזית, חזקה כלכלית וצבאית), לא מעניקה לגיטימציה למחאה, יש לה כלים אפקטיביים לדכא את המחאה ולחברה האזרחית אין נגישות אל מקבלי ההחלטות. הפעולה הקולקטיבית במבנה סגור תתאפיין באסטרטגיה של עימות. למבנה הפוליטי יש השפעה על הצלחה פוטנציאלית של החברה האזרחית, היות והמבנה קובע את היקף התלות במשאבים, את היקף התלות בחוקים המוסדיים (רמת חופש הביטוי וההתארגנות, חוקים הנוגעים לבחירות, תבניות יחסים עם הממשל, מרחב פעילות החברה האזרחית ועוד).

טארו (Tarrow, 1994) מציע קריטריונים מדויקים יותר לניתוח מבנה ההזדמנויות. בהקשר למוטיבציה של אזרחים לצאת לפעולה קולקטיבית, הוא טוען שהמוטיבציה תגדל כאשר אזרחים מושפעים ממידע חיצוני ואינטראקציות, שמאפשרים להם להביע את ההעדפות שלהם; כאשר חוש הצדק שלהם יוצא נגד העוולה שהם מזהים; כאשר המחיר שהם נדרשים לשלם עבור מעורבותם לא יגרום להם הפסד כבד, וכאשר הם מצפים לרווח גבוה. בנוסף, המוטיבציה גדלה כאשר נוצרים תנאים ליצירת בריתות עם האליטות, באופן שמגדיל את סיכויי הצלחה של המאבק החברתי.

יכולת המחאה להתפתח תלויה, לפי טארו, במשתנים חיצוניים הקשורים למספר אלמנטים: לחוסן המדינה - חוסן כלכלי, פוליטי, צבאי, חברתי. לחוסן הקשור למעמד המדינה במרחב הקרוב, במעמד הבינלאומי